

ki a reá bízott kincset azért temeti el, mert fél, hogy önmaga nem fogja éldelni gyümölcseit."

A rokonszenves alak, a fájdalmas hang, mély benyomást tesznek a hallgatóságra, úgy, hogy beszéde befejeztével óriási tapsvihar hallatszik, s mint Toldy mondja, Eötvös tisztább, fellegtelenebb, édesb diadalt, mint nov. 24-én, soha nem aratott.

WEISZ BERTALAN.

SZEMERE PÁL A SZÓZATRÓL.

A szabadság eszméje, mely a mult században Éjszak Amerikában oly fényes diadalt ült, Európa földén nem egyhamar talált biztos talajra. Még Franciaországban, hol legbamarébb tűzték ki zászlaját, sem voltak az elmék eléggé elkészülve a tiszta eszmének befogadására: a sok százados szolgaság bevette magát a vérbe, s ekkép a szolgaságból a szabadságba való gyors átmenet nem tarthatott számot biztos állandóságra. A szabadság égi teste zsámolyul szolgált Napoleon zsarnoki hajlamainak, — s lépcsőt képezett a francia trónhoz, melyről egész Európát iga alá hajtani akarta. De nagy hatalmát elsodorta a szabadság szele, a népek haragja, — mint elsodor előbb-utóbb mindent, a mi nem alapszik az igazságon. A szabadság ez új áramlata azonban még mindig gyöngye volt; a népek lerázták a gyűlölt idegen igit, hogy annál mélyebben bele keveredjenek a hazai bilincsek hálójába. S „Európa csendes, újra csendes volt." De ez a csend nem a megelégedés csendje volt, melyben az emberek a béke műveit örömmel, áldásosan ápolják. A rabszolgák csendje volt ez, kik kényszermunkájokat végezték nesztelenül, s kiknek ajkairól nem kelt dal a szabadság dicsőítésére; a mi koronkint hallatszott, sohajtság volt csupán, melyet a reménytelen kebel küldött ég felé, honnan egyedül várható a vigasztalást

Végre derengett, s a rabláncok zörgését lassankint elnyomta a szabadság kardjának csattogása, melylyel a lengyel kar támadta meg dölőfős zsarnokát. És küzdött a hős lengyel nép, küzdött tüzhelyéért, létéért, szabadságáért, és

Elhulltanak legjobbjai
A hosszú harc alatt,

míg a zsarnok tenger zsoldosai, mint pokoli csorda, eltiporták a vitézeket s vérbe fullasztották a szabadságnak eszméjét.

Es Európa népei? A francia zsarnokot cserélt, a többi pedig lélekzetét visszafojtva, s legörnyedve nézte, mint vérzik a lengyel hős: „Egyedül a lengyel küzd a szabadságért!"

Csak a magyar volt az, mely — míg a németek dalnokai is, mint Platen, Moser és a magyar születésű Lenau csak félénken merték megsiratni a lengyelt. — országgyűlésében Kölcsey s Deák Ferenc szónoklataiban nyíltan hirdette rokonszenvét, s a lenyűgözött nemzetet sújtó embertelenség fölötti méltatlankodását. És dalnokainak királya sírva fakadt a lengyelek bukásán, kiket noha a bakó bárdja alatt véreztek el, az örök hír dicsfénye sugároz körül. Lemondó volt a magyar dalnok hangja és keservvel telt, mint a népek szíve, melyek a remény fénysugarát ismét letűnni látták.

Vörösmarty, mert ő volt ama költő, korának egész kétségbeesését fejezi ki azon költeményében, melyet Az elveszett ország címe alatt írt.

Vörösmarty e költeményét egyhuzomban írta volt, minden legescékélyebb javítás nélkül. Eleje így hangzott eredetileg:

Arcom, ne kérdjétek,
Miért oly halovány:
Leghősebb fiaim
Elestek a csatán:
A legnemesbeket
Vad inség kergeti stb.

Később átnézvén a költeményt, a harmadik sort Legbátrabb fiaim-ra, az ötödik sort pedig A fennmaradtak-ra változtatá s ugyan akkor — fakóbb tintával — megírta a címet is. Határozott, hatalmas vonásokkal írta e versét, mintha bánatos szíve lángoló haragját lehelte volna a betűkbe, s mintegy sejtetve, hogy ugyan ez a kéz fogja néhány évvel utóbb megírni a Szózatot, mely nemzetét hosszú álmából fölverve, egyúttal imájává lett annak jobb napjaiban

E nemzeti éneket Szemere Pál következőleg jellemzi: „Vád, harc és szemrehányás, bátorság, bánat és remény s mindezek más meg más, újabb és újabb hullámlásban merülnek itt fel, s nem annyira az ajaknak mint inkább a szívnek hatalmas forró szavaiban, s emelkednek és hanyatlanak a legváltozatosabb hullámlások cseréjében. S az érzelm a szenvedély küszöbéig van fölmagasztosulva, de ment minden legkisebb bösztű ittasságtól, s tüze és lángja nem annyira olvaszt és puhít, mint inkább keményít és edz.”

Ez idézetet Szemere Pálnak egy, kezünknel lévő, kéziratából vettük, mely kizárólag Vörösmarty három költeményével (Szép Ilonka, Szózat, Hedvig) foglalkozik, és azonkívül még Vörösmartynak egy általános jellemzését tartalmazza. Ez utóbbit, bár töredékesnek látszik, elég érdekesnek tartom, hogy ez alkalommal egész terjedelmében közöljem.

Halljuk hát, miként ítél Vörösmartyról Szemere

Pál a 30-as évek végén, 1839-ben. „Vörösmarty lyricumot, tragoediát, vígjátékot, elbeszélést dolgozott. Derék költész; de még derekabb versíró; s azért derék költész, mert gondolatbeli és érzésbeli szegénységet a képzelet s a vers technikájában való ügyesség gazdaggá varázsolja, s épen ez okból mondám derék versszerzőnek is. De az ő derékségét csak lyricumban s lyrai epicumban ismerem meg; s ebben is úgy, hogy az ódáiban őt Berzsenyi, sőt Virág, Dayka, Kazinczy és Kölcsey is, minden bizonynyal felül mulják; valamint a dalokban, kivált a gondolatok újságában s az érzés mélységében Eötvös haladja meg. Vigjátéka nemcsak Csató és Fáy vigjátékaihoz, de a Gáléihoz is alig hasonlítható; tragoediái a Szigligeti darabjaival épen nem mérkőzhetnek; s egy-két elbeszélése az Aurorában és Athenaeumban véghetetlen messzeségben állanak a Jósika és Eötvös és Szalay e nembeli dolgozásaitól, sőt e nemből Hazucha, Frankenburg, Kovács Pál, leginkább pedig Vajda Péter szinte hasonlíthatatlanul megelőzik őt. Valóban Vörösmarty tragoediái, vígjátéka, elbeszélése merő sületlenségek műtani tekintetben: ez kétséget nem szenved. De e sületlenség, ismételve, nem ezt mutatja-e, hogy Vörösmarty lelkei erei közül valami hiányzik? Minden bizonynyal. Mert a rosztat jónak látni, nem teljes erejű, nem nagy, hanem hol nagy hol pedig kicsiny lélek jele; s az efféle lélek csak középszerű emberben szokott lakozni. A ki nagyításnak veszi ítéletemet, vegye studiumul verseit és prózáját; s látni fogja, hogy amazokban ünnepeélyes csín, ékes-ség, ezekben hétköznapi szennyesség hatja meg; amott izlet, itt izetlenség. S épen a középszerű talentom az, mely efféle vétekre szokott tántorodni. Úgy van, azt mondám, tántorodni. A zseni, vagy a nemközépszerű talentom, non omnis fert omnia tellus, nem lehet minden mindenekben; de épen ennek tudása bélyegzi őt; s épen ez okból nem is akar sokban lenni nagy; s épen ez okból szerelmesedik, mintegy oda süllyedéssel, egyetlen egy műnembe, műfajba; s innen őt a diésvágy alacsony szomja soha sem kapja ki: ellenben a középszerű elpártol önmagától, s oly ösvényekre tántoríttatik el, melyeken még valódi nagysága is eltörpülten, s fonák visszás alakban tűnik föl. Kezdődő literatúrában, hol sokfélére van szükség, kivált az almanach és journalistica is lábra kapván, hamar és könnyen sokfélére tévesztetik a nemközépszerű talentom is. Így látjuk gáncsolva a mostani kritikusok által Goethét; így látjuk Schillert, a dramatikust és historiographust megróva; így ezek előtt Klopstockot és Wielandot a tragoediák miatt. Kezdődő, s talán még kevesebb mint kezdődő literatura volt az angoloké is, midőn Shakespeare föllépett; s ő nem volt s nem lett egyéb, mint dramatikus költő, mint Homer nem volt s nem lett egyéb,

mint epikus, Walter Scott épen azért lett és maradt nagy regényíró, mert pályájáról alig teve egy két félre lépést a dráma felé; valamint Milton, Tasso és Dante s Cervantes és Calderon is így tarták meg nagyságukat. Vörösmartyt e dicső nevek között említém, s jele hogy lyricuma iránt, költészeti tehetsége iránt tisztelettel viseltetem. Ő minden bizonynyal sajnálkozásra méltó, hogy híre elveszéséhez napról napra közelebb van. A Zalán futása alig élt tiz, a tragoediák alig éltenek egy-két évet, s már feledve vannak: de oly író, kinek, a Széchenyi szavaként, némely műveire nézve csak egy vagy két, vagy tiz évre van esze, e részben tagadhatatlanul közép-szerű ironál egyébnek nem mondathatik; s ez ítélet, gondolnám inkább dicséret mint alacsonyítás; s valóban, kinek egykorú társai felül állanak rajta, mások pedig egy fokon állanak vele, az a közepszerűség nevezetével meg lehet elégedve; s ha nem, úgy az az elégedetlenség még inkább bizonyítja be közepszerűségét.*

Ez elég fanyar ítélet; de ne feledjük el, hogy Szemere provocálva volt és hogy az irodalmi sértés első hatása alatt írhatta a sorokat. Lehűlvén vére, átláthatta, hogy elvetette a sulykot és hogy nagyon is nagyot mondott, midőn Vörösmartyra a közepszerűség bélyegét akarta ráütni Félre tette tehát kéziratát, és ki nem adta. Azonban „scripta manet,” és így 40 évvel utóbb még is csak megtudja az irodalom, hogy a jeles költő és kritikus Szemere hogyan ítélte meg „költőink királyát” hírneve zenithjén. De, ismételjük, nem szabad ez ítéletet nagyon komolyan venni, haragos fellobbanás volt Bizonyítja e feltevésünket már csak az a körülmény is, hogy Szemere annak kelte előtt és után is oly behatóan, annyi odaadással és belemélyedéssel foglalkozott Vörösmarty néhány költeménye taglalásával és magyarázatával, mint senki más. S ő bizonyára nem bibelődött volna annyit velök, ha gyöngéknek, és költőjüket csakugyan közepszerűnek tartotta volna.

Mind a három említett versnek magyarázata s paraphrasisa befejezetlen. Legrövidebb és legtöredékesebb a Hedvigről szóló irat, melyben csupán a következő érdekes paralella Csokonai és Vörösmarty közt, ragadja meg figyelmünket.

„A horatiusi *dives vena* — úgymond — leginkább Csokonai és Vörösmarty költészeinkben tűnt ki eddig; amannál többnyire dévaj, ennél dévaj és komoly nemben, sőt az utóbbiakban többször is nagyobb tömegben; s e dives venének tulajdonítjuk a Csikósbőrös kulacs personificatióját, s egyebeket, melyek jelenleg emlékezetünkben nem ötlenek föl, de melyek dalai, sőt ódái között is, talán egészben, részletetenként pedig minden bizonynyal, feltalálhatók (p. o. s én parlagi dallos

bort és kedvet ivám velek; — szeme nem sír; — s már egészen ellepe testestől a sárepe stb. stb); s ugyan ennek tulajdonítjuk Vörösmartynál a csaknem minden, s bár mely kis művében előforduló personificatiót, s tárgynak és személynek emberfölöttiségére magasztaltatását, melyet nemzeti tündérségnek lehetne talán nevezni: minthogy bibliai történetén is bizonyos, népregéinkkel rokon magyar sajtóság érezhető, s érezhető inkább mint theoria gyanánt kimagyarázható.“

Ismét e tárgyról más helytt: „Csokonai a népelet idiotismusait magok helyén, alantabb költésznemben, — Vörösmarty azokat mintegy megnesemesítve, följobb magasztalva, s olykor mythologiai lényekké personificálva, szokták használni. Ez inkább lep meg, de nem mindig igazán és tetszőleg: amaz kevesbbé új, de következetesebb.“

Terjedelmesebb és egyúttal érdekesebb a „Szép Ilonka“-ra vonatkozó rész (16 írott ív), melyből ezúttal csak a legjellemzőbb és legérdekesebb részleteket böngészhetjük ki.

Mindjárt kezdete igen hizelgő költőnkre nézve: „Szép Ilonkában, mint mindenik s bármely kicsiny művében Vörösmartynak, a nyelv tűnik föl leginkább. Van hely, hol az előadás a mindennapi élet pongyolaságában s bugyoglásában jelenik meg, vannak helyek, hol a syntaxis nem grammatikai szabály, hanem poetai szabadság, sőt önkény által vezéreltetik; vannak, hol a nyelv szokás igen kevés és igen könnyű változtatással egészen újjá alakul által; vannak, hol a szó félig saját és eredeti, félig pedig által vitt és figurai jelentőségében áll; van hely, hol az eszme nem saját szó, nem figura, hanem hangkövetés által mondatik, s mintegy muzsikailag, van, hol a pusztá gondolatnak fölkiáltás kölcsönöz melegebb életet

Minden bizonynyal e gazdag változatú játékos előadás okozza, hogy a jelen kis költeményben a háromszor történő nagy várákozttatás és csekély meglepetés gáncs alá nem eshetnek. A vadász vadra vár; s pillangó és leány jelennek meg: Szép Ilonka édes óra jövetén szép találkozóra, nyájas ismeretlen vadászára vár; s a király jó felségérzetével; a nép királyra vár, s jó felség-érzetével! De a várákozttatás és meglepetés leginkább a rege hősnéjén és a vadászon történik.“

Ily reflexiókkal kíséri a románcot végig, hogy azt más fejezetekben újból és más-más szempontokból megtegye; analsálja, izekre szedi a verset nyelvi tekintetben, majd a rideg prózai értelem mértékével méri a költői alkotást, míg végre minden kétely eloszlik, és ezt egész szépségében látja ittás szeme előtt. Mintegy thesiseket állít fel, és azok fonalat szövö a meddig lehet.

Kövessük gondolatmenetét egy ily thesisen végig.

„Komoly és dévaj költészet, többek között, abban is különböznek egymástól: hogy az elsőbb hatása mindig simplex dumtata et unumt, komolyan komoly, az utóbbié ^{simples} kettős alakú és vegyes. Vigan komoly vagy komolyan vigan tartozik lenni, hogy amaz elkészítve s fokankint, ez pedig egyszerre és szinte készületlenül lépjen meg (mint leginkább az aenigmában, kevesebbé az epigrammában, legkevesebbé a comediában). A komoly narratio költész contra és nem ad eventum festinat, valahányszor az eventus nem berekesztése, hanem egészen kijátszása, megcsalátása a várakozásnak; valahányszor történet személy vagy történetdolog másnak mutatkozik az első, és másnak viszont ez utóbbi éldelet alkalmával, s így egyik érdek a másik által nem igazolva s hatalmasítva, hanem meghazudtolva és semmisítve van. De más részről a narratio költész saját instinctusában van gyökerezve, a történet midőn ad eventum festinat, per ambages, deorumque ministeria, et fabulorum sententiam formentum vezetni.

Az invocatio az eposban nines minden jelentés nélkül, legalább régenten azt fogta jelenteni, hogy a történetet nem a költész, hanem felsőbb lény, istenség, *Μηνιν χαιδε θεος* beszéli; s itt méltán alkalmaztatható a narratio nyelvre nézve a Montaigne szava: un art demonicle, a mennyiben a legnagyobb tettek egyszerűen és nyugalomban mondatnak el, s ezen isteni előadás az, mely Homert a többi epikusok fölött szembetűnőleg kiemeli, midőn az újabbak mindjárt elragadtatva, ellágyulva szólnak a csudálatos tettek felől, s ezen isteni előadás az, mely a horatiusi nil admirari szabályhoz tartja magát: s ezen isteni előadás az, mely az epikus talentum születettségét leginkább igazolja, s meg kell vallanunk, hogy efféle születettséget Vörösmartyban nem egy, hanem több helyeken tapasztalunk. Annyi tagadhatatlan, hogy a jelen műben is ily isteni vagy mint már többször nevezém, tündéri előadás uralkodik, s elejétől kezdve végig. Valamint a régi történet elmúlt idejét a jelenbe tette által, mondván: A vadász ül (s nem ült) hosszú méla lesben (holott az emberi előadás mint a pórrege, a történet múlt idejét szinte teketóriáig emeli ki a „hol volt hol nem volt, volt egyszer“ formula által): épen úgy cselekszik a berekesztésnél is, mondván: A király jó s áll a puszta házban s ők (Peterdi és Ilonka) nyugszanak örökös házában. Ez mintegy oda van vetve, s a kedély nem egészen van kielégítve. Azonban a kedély az eposban mindig reflectálva az isteni vagy tündér előadásra, inkább tiszta nyugalmas mint zavaros és zajgó tartozik lenni. S ezen tiszta és nyugalmas kedély hozza magával, hogy a tárgyak több mozgásokon, változatokon mennek által, s ennél fogva gazdag történettömeget, élénkebb s népiesebb világot

szövnék, állitanak elő. Így tapasztaljuk a jelen műben is, hol még Peterdi háza is változaton megy keresztül. Áll-e még az ősz Peterdi háza? Áll a ház, bár fogy gazdasága; úgy látjuk azt először; tovább látjuk benne a kis csarnokot, melynek végső lépcsőjén szép Ilonka áll; tovább úgy látjuk, hogy csendes a ház, ah de nincs nyugalma, fölvertén azt szerelem hatalma; ismét tovább Vértés vadonában látjuk, hol a kis tanya nyugalmat ad, s végre látjuk azt, mint pusztá házat, melyben Mátyás király áll; s e házat Peterdi és Szép Ilonka örökös hazával váltották föl.

Épen oly érdekes a következő fejtegetés: „Midőn a gondolat időt, s a nyelv a helyett tért, midőn amaz személyt ez pedig helyette dolgot fejez ki: akkor gondolat és nyelv nem saját, hanem cserélt, váltott, s mintegy tündér, alakjaikban jelennek meg. Ez történik a jelen dalban is.

A vadász ül hosszú méla lesben, s tehát nem hely, hanem hosszas és melázó személy ölében; s vár felajzott nyílra gyors vadat, s tehát nem mostani, hanem régmúlt időben, midőn a puska feltalálva még nem volt, midőn a felajzott szó életnyelvünkben még divatozott; fölötta a nap szinte nem mint égi test, hanem mint serény személy, siet mint fölebbre s mindig fényesebbre, s dél felé mutat, s mutatja, hogy hasztalan vár, minthogy Vértés belsejében nyugszik a vad; s végre, távol tőle, a hűs forrás, melynek nem partján, hanem tövében nyugszik a vad; s továbbá maga a vadász, ki még lesben ül sokáig, ki alkonyattól vár szerencsejelt s vár feszülten a nap áldoztaig, de hasztalan vár, mert hol ő hosszú méla lssben ül, a vad megfordulni nem szokott; s végre a vadász által eleinte melázva, később feszülten s reggeltől délig s déltől alkonyig várt, s várva várt megjelenés, mely nem vad, hanem könnyű kis pillangó s vele egy szép sugár lány, és még is szerencse megjelenés . . . Ki nem érzi, hogy gazdag teremő képzelet világa nyílt fel előttünk?

A szép sugár lány rebeg: tarka lepke, szép arany pillangó, kis madár! mintegy szórva, pazarolva a címet. A kis ártatlan nem tudja, hogy a lepke nem kézhez szoktatott madár, s kéri mint szerelmesét; majd könyörög hogy vezesse őt, merre szálani szándéka van, hol a nap nyugodóba jár; mert a nap ő néki is személy, s olyan kihez titkos vonzalmat érez, különben nem vágyakoznék hozzá. Egyébiránt szól és iramlík, s ki följobb a pillangó röpteként csapongott, most mint őz, s illanása könnyű és játszi. A vadász azonban felszökellik, s „Istenemre! mond, ez már királyi vad!“ S ő, ki oly sokáig ült lesben, s alkonyattól vára szerencse jelt, s várt feszülten a nap áldoztaig, s felajzott nyílra vára gyors vadat, minden mást feledve, hévvel a

leány nyomdokán, most halad. Ő a leányért, leány a pillangóért; s mindketten versenyeznek tündér kedvtelésért. „Még vagy!” így szól a leány: „Még vagy!” így szól a vadász: amaz örömmel kis szállongó lepét megfoghatván; ez gyönyörrel, a leányra nyujtván jobb kezét.

Nem kevésbé érdekes, midőn thesisből kiindulva röviden, vázlatosan jellemzi a költeményben szereplőket.

„Egy főszemélynek sok személyekkel sok helyeken történt kül viszonyai epos, egy főszemélynek kevés személyekkel, kevés, sőt szűk helyen történő bel viszonyai drámát hoznak elő.

Minden történet-személyben leginkább csak a külső: mert kül a cselekvényi s bel pedig a lélek munkálya; s annak az epos, ennek a dráma helye, hazája, mezeje; a kettőt együvé keverni nem coordinalva. Hanem subordinálva célirányos; az eposban principale a kül, s minus principale s excessorium a bel, a drámában principale a lélekmunkály a bel, a külső pedig csak minus principale. Különben a kettőnek coordinált ereje, hatalma az érdeket nem emeli, hanem csökkenti, mert megzavarja, mert a figyelmet nem központosítja, hanem széljel erre és amarra, belre és külre, osztja föl. Tehát minden történet-személyben lepinkább a kül jelenleg is Ugymint:

1. A vadász. Ül hosszú méla lesben; vár felajzott nyilra gyors vadat; vár hasztalan; még lesben ül sokáig; alkonyattól vár szerencsejelt; vár feszülten a nap áldozatáig, felszökellik, és legottan minden mást feledve, hévvel a leány nyomdokán halad, s tündér kedvtelésért versenez, s a leányra gyönyörrel nyujtja jobb kezét. Szép szemében rabbá tevő sugár; lángszemében csábító varázs ég; vér tolu arcára (illetődvé) méltóság színében kél az ifjú s tölt pohár kezében. Búcsúzik s szép Ilonka homlokát megcsókolván, útnak indul a hold éjjelén.

2. Szép Ilonka. Szép sugár lány, lepke röpteként csapongó; midőn iramlik, mint az őz futása, könnyű s játszi a lány illanása; lány a pillangóért versenez tündér kedvtelésért. Örömmel fogja el a szállongó lepét; rab szép szem sugaránál. A sugár lány körben. A leányka híven és hívebben bámulja a lelkes idegent (gondol, de nem mondja szája); mond serényen, a kis csarnok végső lépesején állván. Fölment látogatni Budát. A leányka Ilonka képe (gondolata titkon agg); arca majd ég, majd színében elhal; hófehér szobor mellett némán és merőn áll; meggy gondsujtotta nyommal. Szép Ilonka félvén a világot elhajol titkos bú alatt; társasága lányzó érzemények, kínos emlék és kihalt remények. Élete elfoly s szép Ilonka

hervad sír felé; hervadása liliomhullás, ártatlanság képe s bánaté, s ő nyugoszik örökös hazában.

3. Peterdi. Háza még áll, bár fogy gazdasága, s az ősz, a régi harcok fia, telt pohárnál ül, Hunyadiért s a hon nagy nevéért a vén bajnok könyei hullnak, most könyei csak, vére hajdanában bőven omlott Nándor ostromában. Fölmegy látogatni Budát; minden lépten nő az agg csudája, mert sok újat meglepetve lát; a királyban vendégére ösmer; fájdalma jól sejt, meggyondsújtotta nyommal, s ő nyugoszik örökös hazában.

4. Nép. Van tolongás s új öröm Budában, győzelemből várják a királyt; vágyva néz sok hű szem ellenébe; fenn kiált minden hű ajak.

5. Ujlaky s a megbékült Garák hadvészülte képpel robnognak föl.

6. A hős apák körben.

7. A király jó felség érzetével. A király jó s áll a pusztában, s ő, Peterdi és Ilonka, nyugosznak örökös hazában.*

A regényesnek egyik lényeges tulajdona a csudálatos; s effélett érezhetni Szép Ilonkán is, melynek mind meséjét, mind nyelvét bizonyos sötétítisza titokszerűség bélyegzi.

Igy Szemere. Vegyük még hozzá, mit írt „Szép Ilonkáról“ Vachott Sándor:

Élőül költőd sem láthata, még kevesebbé

Láttalak én vagy más téged, oh édes leány!

S oly ismert mégis nekem arcod! szinte hiszem, hogy

Ifjú szíved titkát őrzni én fogadám.

Sőt hogy sírodat is föllelném ott a vadonban:

Hulladozó levelű liliom a te jeled!

Ezekből láthatjuk, mennyire tudta Vörösmarty elbájolni kortársait, költőtársait.

Nem kevésbé tűnik ez ki Szemere kéziratának azon részéből, mely kizárólag a Szózáttal foglalkozik, a melynek csupán bevezetését adhatjuk itt, melyben előadja a költemény hatását és szellemesen indokolja annak magyarázgatását.

„Szózat címet visel Vörösmartyunk egyik dalkölteménye, mely mind akkor, midőn az Aurorában (1837-ben) megjelent, mind később, midőn irodalmunkból életünkbe folytamlott keresztül, felsőbb és alsóbb rangút, ifjút és öreget, szóval, bármily magyart szokatlan, és eddig nem tapasztalt varázserővel bájolt el.

Alig lehetne épületesebb, s egyúttal gyönyörködtetőbb szellemélvezet, mint e titkot, e varázserőt, melyek a műben léteznek, az alkotványi egészben úgy, mint annak kisebb s nagyobb részleteiben, érzelmek és gondolatok, szavak és kifejezések között meglesni, kikémleni, és ennél fogva azt cselekedni, hogy a

művet a maga első szülemelésétől annak tökéletes felserdüléséig léptenként és nyomonként szemlélhessük. De minden etymologiai vizsgálatok között aligha ez nem volna a legszerencsétlenebb: mindjárt a küszöbnél kénytelenítették megakadni; mert hogyan juthatna el a szívek és vesék csarnokáig, honnan a mű vette volt származását. Magok a találós elmék sem képesek e legtávolabb, legelsőbb végponthoz jutni. Egy szerencsés ötletmény, véletlenség az a mi a tudományos vagy polgári feltalálót is ilyen vagy olyan nevezetes tényre, fölfedezésre elragadja inkább, mint vezeti. Newton az alma lehullásakor alig sejté, hogy attractio és gravitatio első eszméje e történetnek köszönhesse lételet, származását; s minden bizonynnyal tekintélytelen, parányi szempont volt a legelső, mely a wittenbergi kolostor csendes magányában Luthert a legnevezetesebb tények egyikére, mintegy almaiból serkentette föl. S éppen az álom szó hozza itt magával az eszmét e mondásra is: bicipiti somaiasse Parnasso, s a költészhez vezet vissza. Igen, én azt hiszem, hogy a poeta félig ébren és józan, de más részről félig álomban s lángittaságban kezdi, folytatja és végzi lélekmunkálkodását; s innen az anticipatív erő, mely neki többektől szokott tulajdoníttatni. Ha ezen álmódosítás, ezen önmegelőzés, fél-öntudat igaz, akkor conceptiójának menetelét s az ez által okozandott viszonyokat saját maga sem képes fölfedezni. A költész csudál egyre és másra, s e fölmagasztaltság, ez ihlettség saját szüleményére varázsolja át a tárgy hasonlatosságot, de magát a teremtés titkát sem ő, sem más nem képes megfejtetni. A találós elme mindig előre és csak előre tekint; mennél szenvedélyesebb s ügyesebb a vadász, annál kevesebbé legelteti szemeit azon, mit már leejtett: és éppen ezt tanúsítják a költészet történetei is; mert az, hogy Goethe egy két lyrai darabjára, sőt életírásában elbeszélői és drámai műveire nézve is, magyarázatokat adott, s így csaknem olyant cselekvék mint előtte Gellert s vele egy időben Schiller és Bürger, mintegy önapológiát követvén el: e tette Goethének a kivétel sorába számítható; ezen felül magok a német kritikusok azt vallják e részben, kivált egyik, ki Goethét mint drámaírórt Shakespeare-rel hasonlítja össze, hogy ezen önmagának eszmélkedés is gát és akadály gyanánt szolgált költészi erejét az angol költész erejéig juttathatni el.

Mind ezen hosszas, s talán inkább zavart mint tiszta észrevételekkel csak annyit szándékoztam értetni: Tanácsos volna, ha oly költész, mint Vörösmarty, saját maga nyujtaná kezünkbe a kulcsot, melylyel a talányt megfejtetünk lehessen: Hol fekszenek az eszközök, melyekkel a hatás báját és varázsát, mint célt, szokatlan szerencsével lehete képes kivívni. Szándékom volt továbbá értetni, hogy e munkát megtenni, költészünk-

kel sem akaratában, sem tehetségében nem lesz. S e kettőnek előadásával mintegy motiválni akarám saját tettemet, hogy azon esetre, midőn maga a műteremtőtől effélel várni nem lehet, ha nem épületes és gyönyörködtető, de talán káros és unalmas sem leend, ha egy expoeta ad számot arról, hol és mikben és mennyire találta ő a szépet, az édest, melylyel valamint másokat, úgy őt is varázserővel bájolták meg.

Szemerének e kézírata fölöttébb terjedelmes (mintegy 25 írott ív) semhogy jellemző helyeit itt feltüntethessük vagy épen idézhessük. Végül csupán csak az az eredményt kívánjuk említeni, melyre Szemeré hosszú s be nem fejezett vizsgálódásai után a Szózatot illetőleg jutott.

„Annyi bizonyos, — úgymond — hogy mindjárt kezdetben nemesebb, kimélőbb, tisztelőbb s kegyeletesebb a hangulat, mint akár azé, ki a tizennegyedik században így szólamlík meg: „Oh szegény megfogyott, megrontott magyar nép!” akár azé, ki néhány századdal később következőleg fakadott ki: „Romlásnak indult hajdan erős magyar!” S a jelen lyrai műnek hangulatát a képzeletnek tündéri-ssége s nem a kedély harsogása teszi hatályossá.

„Valóban a jelen költemény címének elébe bizvást és érde-
míleg lehetne függeszteni, akár a báj, akár a varázs, akár más efféle, nem annyira földön, mint inkább tündérvilágokban honos epithetonokat. Baróti Szabó Dávid, Virág Benedek és Berzsenyi Dániel megdicsőülteinknek világa tűnik itt föl, azon világ, hol, mint láttuk, a haza délceg roppant élőfának alakjában jelenik meg. Körüle az elhalt költészek és az élő, mind a négyen mint ossiáni, fergeteg sasok robbannak elő, s így kezdik és végzik jóslat-mennydörgéseiket: Tölgy vigyázz! Rendületlenül tartózkodjál: mert terhes vész keletkezik fölötted lesben. Gyökereidnek csak e földben van helye Ha kidőlsz, számodra mint élőfának sehol sincs többé hely!

Költészünk ezt akará mondani: szenvedésünk jobb kort kér vagy halált. Ha halni kell: dicső és nagyszerű lesz halálunk. De nem lehet, hogy hiában szenvedtünk legyen. Eljövend a jobb kor. Csakhogy légy hív hazádhoz!”

Adjon isten a magyarnak sok ily bírálót és sok ily — bírálandót!

ABAFI LAJOS.